

ÉRTELMISÉGI TEREK ÉS MAGATARTÁSFORMÁK FOTOGÁFIAI ELEMZÉSE EGY KELET-SZIBÉRIAI KULTÚRHÁZ PÉLDÁJÁN

E tanulmány előzményeként elsőként a *pokazuha*-színlelésről, mint az etnikumok közötti kommunikációs stratégiáról értekeztünk, amely még olyanra különböző berendezkedésű népek esetében is, mint a tajgai vadászgyűjtögető evenkik és a füvespusztai állattartó burjátok az egymás megértésének alapját jelenti (SÁNTHA – SAFONOVA, 2008). Ezt követően az állattartó burját társadalom formális keretét jelentő *mítoszban élés* társadalom-szervező erejét elemeztük (SÁNTHA – SAFONOVA, 2009). Azt vizsgáltuk, hogy a rokonsági rendszerben elfoglalt hely meghatározta merev szerep hogyan szabja meg az egyén érvényesülési lehetőségét saját társadalmában és a kívülágban. Döntő jelentőségűnek bizonyultak emellett a születés körülményei, melyek meghatározzák az apa-fiú viszony emocionális megélését, a gyerek szocializációjának mikéntjét. A formális és emocionális keretek jelentik a kétosztatú burját osztálytársadalom alapját. Ezek a társadalmi osztályoknak megfelelő szocializáció során alakulnak ki, egyszersmind e kereteknek megfelelő karakterek megjelenését eredményezve. A formális és emocionális karakterek egy bateson-i értelemben felfogott, *önmagát szabályozó rendszer* keretei között tudják balanszírozni egymást (SÁNTHA – SAFONOVA, 2011a, 38.).

Legutóbbi dolgozatunkban (SÁNTHA – SAFONOVA, 2011b), eddigi törekvéseinket folytatva egy helyi jelentőségű: *színlelés/pokazuha – mítoszban élés – bajtársi szerveződés* jellemezte hármas kapcsolatrendszerbe kívántunk további betekintést adni. A burjátok, az oroszok és az evenkik mind külön, saját társadalomszerveződésüknek, társadalom-szerkezetüknek megfelelően értelmezik azt a közös helyi gyakorlatot, mely az egymás elfogadásának és az egymással való együttélésnek (pontosabban az egymás mellett való élésnek) az alapját jelenti. Egy kelet-burjátiai kultúrház munkatársainak közsférában alkalmazott stratégiáit, választási lehetőségeit és készségeit vizsgáltuk naplóink, gyűjtőfüzeteink felhasználása segítségével.

¹ Sántha István az MTA Néprajzi Kutatóintézetének szociálanropológus kutatója (istvansantha@gmail.com), Tatiana Safonova a szentpétervári Centre for Independent Social Research szociológus-szociálanropológus kutatója (tvsafonova@gmail.com) és az MTA Néprajzi Kutatóintézetének vendégkutatója. A kutatást a Max Planck Institute for Social Anthropology (Halle/Saale Németország), a Nemzeti Kulturális Alapprogram, az OTKA PD, a MÖB külföldi kutatók számára kiírt, az MTA Domus és az NFÜ-OTKA Mobilitás ösztöndíja támogatta. Jelen tanulmány a 2011 áprilisában a Balassi kiadónál megjelent *Az evenkik földjén – Kulturális kontaktusok a Bajkál-vidéken* című kötet második: „Színlelés (pokazuha). A helyi értelmiség magatartásformája egy kelet-burjátiai kultúrház példáján” című fejezetén alapuló fotográfiai elemzés (SÁNTHA – SAFONOVA, 2011a).

A kultúrházban tapasztaltak alapján arra a következtetésre jutottunk, hogy a megye más közintézményeiben dolgozó munkatársak körében is az általunk *pokazuhanak* nevezett színlelő magatartásforma jellemző.

Az orosz *pokazuha* terminus arra utal, hogy a dolgoknak csak az egyik, jobbik felének a megmutatása az általában célra vezető magatartás az aktuális helyzetben. Ezzel a stratégiával az idegenek benyomásait és véleményét lehet manipulálni. A közsférában dolgozók a jelenségeket igyekeznek konzerválni, mintha azok változatlanok volnának és így könnyebben megfoghatók, érthetőbbek az idegenek számára. Tereptapasztalataink arra utalnak, hogy a színlelés nemcsak az orosz emberek, hanem minden olyan ember viselkedésében meghatározó kisebb-nagyobb intenzitással és gyakorisággal, aki bármilyen kapcsolatba kerül az államalkotó többségi társadalom képviselőivel, vagy azzal, aki állami hivatalt visel. Általában véve minden olyan hierarchikus viszonyra jellemző, melynek nincs saját helyi hagyománya. A színlelés mint magatartásforma akkor jelentkezik a legerőteljesebben, mikor állami hivatal(nok)okhoz kell fordulni. Ennek legfőbb alkalmait a központi rendszer hivatalnokainak vidéki ellenőrző körútjai jelentik, mely során a bürokratikus hierarchia intézményrendszerén belül a felsőbb szervek az alacsonyabb szinten lévő intézmények tevékenységét ellenőrzik. A színlelés relatív jelenség, így az ellenőrzött és az ellenőrző szerepek felcserélhetők, biztosítva ezáltal a másik helyzetének megértését.

A téma szöveges elemzésének egyik eredményeként arra a megállapításra jutottunk, hogy a kultúra egyes esetekben nemcsak egyszerűen létezik, hanem bemutatásra is kerül, és a hivatalos kultúra professzionális képviselői azt érzik feladatuknak, hogy merev képet adjanak a kultúráról. Azt találtuk, hogy ezeknek a specialistáknak jó része, akiket a helyi értelmiség tagjainak tekinthetünk, elhagyta eredeti, helyi (etnikus) közegét és a városokban lakik. Ők folytatják a *pokazuhat*, amely arról szól, hogy milyen lenne a kultúra, ha csak a merev minták lennének a meghatározóak. Ezt az elképzelést más-más kultúrák képviselői részéről különböző magatartásformák kísérik: míg a burjátok komolyan viszonyulnak ehhez, aközben az evenkik jobbra csak jókat nevetnek ezeken a maguk körében. A reakciók attól függnek, hogy milyen mintái voltak a kommunikációnak, amelyeket a gyerekkori *szocializáció* során az orosz, a burját és az evenki kultúrában különbözőképpen sajátítottak el. A *pokazuha*-bemutató az állami szféra támogatását élvez, mert az így nyert stabil képzetek a kultúrák és közösségek ellenőrizhetőségének látszatát keltik. Az a lehetőség, hogy egy kultúráról merev és meglehetősen egyszerű leírásokat lehet készíteni, más, „egyszerű embereknek” (nem helyi értelmiségieknek), segít elkerülni az ütközési pontokat a kutatott térség különböző etnikus csoportjai – az oroszok, burjátok, evenkik, tatárok és kínaiak – között.

Mint antropológusoknak (és idegeneknek) nekünk is kerestül kellett mennünk a *pokazuha*-bemutatókon, csak így kaptunk esélyt arra, hogy más oldalait is megláthassuk az itt élő emberek életének. Ez segített abban, hogy

még rugalmasabban közelíthessük meg a kultúra jelenségkörét és egyúttal felmérhessük a gyakorlat és a bemutató különbségének jelentőségét Oroszországban. Az antropológia hozzáállása szintén problémaként jelentkezett a kutatás során, mert törekvéseinket a sajátjaikhoz hasonlóan ismerték fel a helyi értelmiség képviselői, végül tőlünk is azt várták, hogy egy merev képet adjunk a kultúráról. Az ellenőrzések során versenytársként viszonyultak hozzánk, és úgy vélték, hogy kutatásunk eredményeképpen múzeumi tárgyakhoz hasonló merev képet kellene nyernünk. A helyi értelmiség tagjai mint *pokazu*hára tekintettek kutatásunkra, és így e jelenség jellegzetességeit szerették volna viszontlátni a kutatásunkról szóló szöveges beszámolóban is.

Ahhoz, hogy értelmezni tudjunk egy ilyen státusból fakadó kellemetlenséget, és egyúttal el tudjuk kerülni a *pokazu*ha-bemutatókba való teljes bevonódást, egyre több időt töltöttünk más helyi, vagy ahogy ők magukat nevezik, „egyszerű alkoholisták” (azaz „nem értelmiségiek”) társaságában, akik ki voltak zárva a *pokazu*ha fellépésekből. Hasonlóképpen jutottunk el a kultúrház alternatív használatának és a fűtőhelyiségben formálódó alternatív kultúrának a jelenségeihez. Mi úgy értelmeztük, hogy ha meg akarunk maradni a terepen, ha azt szeretnénk, hogy benyomásunk legyen a (helyi) kultúráról, akkor fel kell vennünk a helyi emberek életének ritmusát („logikáját”²), közös tevékenységeket kell velük végeznünk. Rugalmasnak és szélesebb értelemben véve szabadnak, figyelmesebbnek kell lennünk a változást ígérő helyzetekben, amikor az összes résztvevő „fellépésből” „gyakorlatra” vált vissza, mint ahogy azt a színpadra vitt *pokazu*ha-bemutató és a „búcsúparti” esetében is tapasztaltuk.

Módszertani vonatkozások

A következőkben a kurumkáni evenkik körében gyűjtött anyagainkat dolgoztuk fel a kultúrház társadalmi élete és általában véve a köré szerveződő értelmiségi magatartásminta értelmezése jegyében. A fotográfiai elemzés eredményeképpen sajátos kategóriákat nyertünk, és ezen kategóriák közötti kapcsolatokat is értelmezni igyekeztünk. A különböző típusú terepen gyűjtött anyagok feldolgozása során Gregory Bateson és Margaret Mead módszerét (BATESON – MEAD, 1942) tartottuk mértékadónak. Ők bali terepmunkájukon gyűjtött anyagaik otthoni feldolgozása során az egyik típusú gyűjtött anyagot (esetünkben a fotókat) nem használták egy másik típusú anyag (szöveges anyagok, vagy filmfelvételek) illusztrálására. Magyarán

² Itt nem a kanti értelemben vett „racionalitás” kontextusában, hanem általános értelemben szerepel a „logika” szó. Ezért a megtévesztés elkerülése végett a szibériai etnikus kontextusban igyekeztünk elkerülni a „logika” szó használatát. Ez magyarázza, hogy az „események logikája” helyett inkább az „események ritmusa” kifejezést használjuk a szövegünkben.

mondva nem keverték össze a különböző típusú anyagokat a feldolgozás már egy korai szakaszában, hanem szigorúan elkülönítve kezelték azokat egészen az elemzés egy későbbi fázisáig, mikor az e módszerrel nyert kategóriák (vagy szituációk) után kezdtek el nyomozni más típusú anyagokban. Olyan „jellegükből adódó” kategóriákat segítenek kifejteni, melyeket más anyagcsoportokban (sem szövegekben, sem filmfelvételekben) nem lehet megtalálni. Így a különböző forráscsoportok nem illusztrálták egymást, hanem a magukban rejlő lehetőségeket lehet kibontani belőlük. Nem ragaszkodtunk mereven Bateson és Mead módszeréhez, például ahhoz a kategória-rendszerhez, melyet ők Erik Erikson (gyerekekre kidolgozott) fejlődépszichológiai kategóriáit felhasználva fejlesztettek tovább,³ hanem inkább olyan példának tekintettük kutatásukat, mely lehetőséget teremt arra, hogy magunk alakítsuk, értelmezzük terepen gyűjtött anyagainkat.

2006-ban két hónapot töltöttünk Kurumkán településen és további két hónapot a megyében. Ezen időszak során összesen közel kétezer fényképfelvételt készítettünk. Tánya egy egyszerűbb Konica-Minolta DiMAGE 23 digitális fényképezőgépet használt, István pedig egy Nikkor 1.8/50-es eredeti manuális alapobjektívvel felszerelt Nikon-FM2-vel dolgozott Kodak Elitechrome diára. A fotók készítésén túl naplókat vezettünk és videofelvételeket (közel 30 óra) forgattunk. A fotókat igyekeztünk véletlenszerűen (random módon) készíteni, hogy otthon teljes értékű, előzetes preconcepció által kevésbé terhelt anyagokat elemezhesünk, hogy a terepet elhagyva olyan témákat is vizsgálhassunk, melyekre eredetileg nem összpontosított a kutatásunk.

Mielőtt közreadnánk az eredeti tablókat, még egy Bateson által felvetett problémát kell érintenünk (BATESON, 1979, 210.), mely alapján az elemzés cikcakk alakban halad előre a tudás-, adatjellegű forma és az absztraktabb, folyamatszerű megfogalmazások között. Esetünkben, miként Bateson és Mead esetében is (BATESON – MEAD, 1942) a fotók jelentik a kiindulási alapot, majd jönnek a tablók címei, a tulajdonképpeni kategóriák, aztán a fotókat összekötő kapcsok és az egyes képekre vonatkozó részletek, majd a tablókat összekapcsoló rendszerszerű összegzések, melyeket összefoglalásnak is tekinthetünk.

Jelen esetben ez úgy módosul, hogy a fotográfiai elemzést egy szöveges elemzés előzi meg. A fotók vizsgálata során előzetes kategóriákat fogalmaztunk meg, melyek további használatát mérlegeltük. Majd a végleges kategóriákhoz, mint címekhez tablókat rendeztünk össze, ehhez a képeket logikai sorba kellett állítani. Ezek kerültek az oldalpárok jobb oldalára. A bal oldal alján az egy-egy tablón szereplő fotók leírása szerepel, melyek alapja az, amit a képen látunk, gyakorlatilag a képek címe, mindenféle absztrakció, szimbolikus háttér-információ, további magyarázat nélkül. És végül a tablón szereplő képek közötti kapcsolatokról írtunk elvontabban a

³ Gregory Bateson, Margaret Mead és Ruth Benedict a Harvard Egyetemen ismerkedtek meg Erik Erikson-nal.

(szöveges) bal oldal felső részén. A konklúzióban helyenként megjelenik egy szabadabb összegzés is a tablók közötti kapcsolatokról, elsődlegesen az előzetes szöveges tanulmány és jelen fotográfiai elemzés kapcsolatát vizsgálva.

Videofelvételeinket – egy kivételtől eltekintve – nem használtuk fel az elemzés során, nem vágtunk ki kockákat mozgófilm-anyagainkból. A tanulmány előzetes célja a szöveges vizsgálat és a fotográfiai elemzés eredményeinek egymásra vetítése volt. Több mint 360 fotót készítettünk a kultúrházról és a vele kapcsolatos jelenségekről, Kurumkán életéről. Ezekből 65 lett előzetesen kiválogatva az ismétlések elkerülése végett, valamint az esztétikai szempontok figyelembevételével. Ezekből került ki végül az a 38 fotó, mely a tanulmányban is szereplő 7 tabló anyagát adja. Előzetesen a következő kategóriák köré szerveződtek fotóink: kultúrház, performansz, párhuzam intézmények, Kurumkán (település), *Altargana*, üzlet(i tevékenység), népek barátsága. Ezek az előzetes kategóriák formálódtak a későbbiekben. A 'kultúrház' kategória szétvált három további (al)kategóriára: 'külső' és 'belső terekre' és a 'kultúrházban (nem színpadon) megnyilvánuló magatartásformára'. Az üzleti tevékenység beolvadt a 'kultúrház' kategóriába, a 'népek barátsága' pedig az '*Altargana*' és a 'párhuzam intézmények' kategóriájába. Erre azért is volt lehetőség, mert az elemzés során használt *Picasa3* számítógépes fotóelemző program lehetővé teszi, hogy egy fotó mellé több párhuzamos kategóriát is rendeljünk. Ezen alapul, hogy egy fotó több tablón is szerepeljen, amelyre elsősorban azért volt szükség, mert a tablókhöz rendelt szöveg logikája (is) ezt kívánta.

1. tábló: Kurumkán

Kurumkán települést, a kelet-burjátiai Kurumkán megye központját a Barguzin folyó felső-központi folyásának medencéjében találjuk. Az itt elterülő legelők képezik a megye mindmáig fő gazdasági tevékenységét jelentő legelőváltó állattartásnak az alapját. Az északi és nyugati tajgával fedett, az év jelentős részében hófödte részen természetvédelmi területet és ökológiai tanösvényt alakítottak ki, így lehetetlenné vált az őslakos evenkik számára fő gazdasági tevékenységük, a vadászat gyakorlása. A település központját az észak-déli irányú országút és a kelet-nyugati irányú főutca jelöli ki, az utca felső végén a megyei adminisztrációs hivatal és szállodát (ahol a megye vendégeit, a zsűri tagjait adó ellenőrző bizottságot is elszállásolják), az utca alsó végén a megyei kultúrházat, míg közepén az autóbusz-állomást találjuk. A településen nyugat-keleti irányban halad keresztül a Bajkál-Amur vasútvonalat (BAM) összekötő szervizút (1–2. kép). A vasútvonal megnyitásával a megye, miként a szervizút is, fokozatosan veszített jelentőségéből (a megyén keresztülvezető út északkeleti, tajgai részét ma gyakorlatilag nem használják). A megye északra el lett vágva a BAM-tól, délre viszont nagyon messze fekszik a központi burját piacoktól. A falu déli részén (a kultúrház nyugati szomszédságában) a RAJPO (megyei ellátó szövetkezet) épület-együttesének romjai (is) az egykori dicső, szovjet időkre emlékeztetnek.

1. kép: A helyi szálloda és a megyei adminisztráció épületének egy részlete az országút és a főutca kereszteződésénél, a háttérben (nyugatra) a Barguzin-hegység örök hó fedte, 2000 méteres csúcaival;

2. kép: A 2. számú Általános Iskola épülete az országút és a főutca kereszteződésénél (északra az evenkik földje felé);

3. kép: Autóbusz állomás a főutca középső szakaszán (nyugatra) a Barguzin-hegység örök hó fedte, 2000 méteres csúcaival. Ide érkezik Ulán-Üdeből 8-12 órás út után a kisbuszok, és innen indulnak a megye távoli településeire a rendszeres, heti autóbusz-járatok;

4. kép: A fő utca felső szakasza: az utca végén a megyei adminisztráció épületével, a háttérben a Barguzin-hegység 2000 méteres csúcaival;

5. kép: A RAJPO épület-együttesének romjai a település déli, központi részén, a kultúrház közvetlen szomszédságában.

2. tábló: Külső terek

A kultúrház külseje az egységesség képét mutatja. A hagyomány és modernizáció burját köntösbe öltöztetett szovjet értékeire, a kultúrház funkciójára és eszméjére találunk szöveges és szimbolikus utalásokat. De ha figyelmen kívül hagyjuk az épületet, nemcsak a szembetűnő állami értékekre nyílik ki a szemünk idővel, hanem az egyre erőteljesebben jelentkező alternatív (nem a hivatalos állami kultúra körébe tartozó) és kapitalista piaci értékek is láthatóvá válnak.

1. kép: A kultúrház homlokzatán látható feliratok: az első táblán a hárfa a zenei hagyományok, a harmadik táblán a maszk a színházi hagyományok ápolására utal. A második táblán az olvasható, hogy az épületben a „Kurumkán megyei adminisztráció megyei jelentőségű kultúrháza” kapott otthont;

2. kép: A kultúrházban található Kurumkán legnagyobb terme;

3. kép: A kultúrház bal oldalán burját nemzeti viseletbe öltözött nő festménye; előtte a földön a hirdetőtábla a következő *diszkotyéka* időpontjára hívja fel a helyi fiatalság figyelmét;

4. kép: A kultúrház homlokzatát díszítő freskón burjátok, evenkik és oroszok láthatók állattartás, halászat, valamint topográfiai felmérések, és geológiai expedíciók vezetése közben;

5. kép: A kultúrház jobb oldalán egy külső vaslépcső vezet fel a használaton kívüli vetítőterembe. A földszinti bejárat egy bérbe adott (tv-javító) műhely nyitva tartásával.

3. tabló: Parallel intézmények

A kultúrház tevékenysége több párhuzamos és alternatív intézmény munkájával függ össze. Ezek az intézmények egyrészt irányítják (1. kép) és ellenőrzik (2. kép) a kultúrház munkáját, másrészt különböző korosztályok tagjait ezekben az intézményekben (3–5. kép) készítik fel fellépésükre, így a kultúrház saját színpadára csak adoptálja a tulajdonképpen készen kapott produkciókat. A párhuzamos intézmények mellett a kultúra nem hivatalos intézményei is jelentkeznek. Az egyiket a kultúrház munkatársai 'kulturált' ('világos és tiszta') nyilvános térnek tartják, mely természetszerűleg a 'kultúra' kategóriájába tartozik, s ahol maguk is szívesen töltik szabadidejüket, köszöntik fel egymást (6. kép). A másik, magánteret, mely gyakorlatilag a kultúrház része, mégis a 'nem-kultúra' kategóriájába sorolják, nem tekintik 'kulturáltnak' és 'nem a hivatalos állami kultúra értékeit képviselőnek' bélyegzik (mert „koszos és sötét”, az ott dolgozók alkoholt fogyasztanak, rockzenét – és nem csasztuskát, hőséneket, esztrádot vagy románcot – hallgatnak, és az sem fontos, hogy az ablakmélyedésben az itt dolgozók kis buddhista oltárt alakítottak ki, ahol alkalmanként imádkoztak és áldozatokot mutattak be; 6–7. kép).

1. kép: A megyei adminisztráció kulturális osztályának ajtaja;

2. kép: Ulán-Üde, Burjátia fővárosának központja: a főtéren a köztársasági adminisztráció épületével és a világ legnagyobb Lenin-fejének (a képen látható) kobakjával a központi szálloda ablakából. A főutcában székel a kultúrházak munkájáért felelős köztársasági kulturális minisztérium;

3. kép: Alsó tagozatos iskolai szabadidős központ (tulajdonképpen központi napközi otthonnak megfelelő) épülete a kultúrházzal átellenben;

4. kép: A 2. számú Általános Iskola épülete a megyeközpontot átszelő főút mellett, a megyei adminisztráció épületének közvetlen szomszédságában;

5. kép: Az 1. számú Általános Iskola központi épülete a kultúrházzal szemben;

6. kép: A kultúrház szomszédságában található bár;

7. kép: A hátsóudvarból közelíthető meg a kultúrház épületéhez ragasztott kazánfűtőház.

4. tábló: Belső terek

A kurumkáni nyilvános intézmények belső tereiben, mint ahogy (a magán) otthonokban is, az ég kék színével társított tiszteleti szín, a díszítéseken a vörös szín mértékadó. A kultúrház belső terei az év jelentősebb részében üresen tátongnak, kizárólag az itt dolgozók munkahelyeként szolgálnak, melyet takarékosági okokból, a nagy hidegek idején nem tudnak kifűteni. Ilyenkor nem kell munkába járni, az épületet bezárják. A hivatalos, az állam által preferált kulturális tevékenységekhez nem kötődő, a kultúrház számára mégis profitot hozó tevékenységek, mint a *diszkotyéka* (vagy a télikabátvásár) az előtérben kapnak helyet.

1. kép: A *metodológiai helyiségből* az udvarra vezető hátsó kijárat, az ajtó felett a Dalai láma festményével, fölötte az ég kék színére emlékeztető szalag;

2. kép: Az előtér szovjet rajzfilmfigurák (a *Nu pokagyi!* farkasa és nyuszija, Micimackó, *Gena krokogyil* – Csiburáska barátja) festményeivel díszített. Gena krokogyil felett látható az a hibás hálózati csatlakozó, mely időről időre megoldandó problémát jelent az előtérben zajló *diszkotyékák* során;

3. kép: *Dj Lazer and Mihei*: a *diszkotyéka* állandó belső reklámja két táncosnő festményével, a kép előterében az éppen száradó *Altargana*-hirdetés;

4. kép: A színpad, az ég kék színére festett szalaggal, ahova csak a nézőtér felől vagy hátulról, közvetlenül az utcáról nyíló bejáraton keresztül lehet felmenni, akár -50 °C-os hidegben is, könnyű ünnepi ruhába öltözve;

5. kép: A nézőtér felhajtható, padlóhoz rögzített műbőr székekkel, a háttérben az épület eredeti mozi funkciójára utaló vetítőnyílásokkal.

5. tábló: Magatartásminta I.

Ebbe a kategóriába olyan magatartástípusok tartoznak, melyek nem kapcsolatosak a *performansz*-szal, a nyilvános színpadi fellépésekkel. Az emberek családtagként, vagy a saját szobában munkálkodó munkatársként, vagy egy próba után felszabadultan (*after party*-érzés), vagy egy üzleti alapon működő, hivatalos kultúrának el nem fogadott tevékenységre készülődve, és végül tisztán üzleti alapon, a ház kínálta legnagyobb teret kibérelve szerepelnek a képeken.

1. kép: A *metodológiai helyiség*ben az igazgatói asztalnál az igazgatónő ül unokájával, a kép előtérében bal oldalt az egyik *metodológiai munkatárs* látható, a háttérben a faliújság a kultúrház tevékenységét dicsérő oklevelekkel;

2. kép: Az egyik férfi munkatárs a *technikai helyiség*ben a hangosító eszközökkel;

3. kép: A fizetés napján egy mozgó árus kínai eredetű illatszereket ajánl megvételre az egyik munkatársnak;

4. kép: Az orosz népi együttes iskolás tagjai az *Altargana*-ra való felkészülés jegyében ritkán tartott próbák egyike után;

5. kép: Az előtérben a *diszkotyéka* délutánján a két dj összeállítja otthonról hozott saját felszereléseit;

6. kép: A „legnagyobb ház” előterét időnként vándorló kereskedők bérlik ki, hogy meleg ruhákat, téliabátokat árussítsanak.

6. tábló: *Altargana*

Az *Altargana* burját fesztivál a 2006-os év legfontosabb kulturális eseménye volt Kurumkánban. Az eseményt a burját kulturális minisztérium választotta ki erre az évre. Két héttel az esemény előtt indultak meg az előkészületek, köztük az épület, az udvar és az utcák megtisztítása, valamint a plakátok elkészítése és elhelyezése. A rendezvényt a tervezett időpont előtt néhány nappal két héttel későbbre halasztották, így az eredeti időpontban a résztvevők főpróbát tarthattak. Az emberek időt kaptak, hogy felkészüljenek.

1. kép: Az ulán-üdei központi pálya-udvar előtti téren:

„Isten hozta a csodálatos Burjátiban!

Altargana 2006;

Hetedik nemzetközi összburját fesztivál!”

2. kép: Kurumkán főutcája a kultúrházzal az utca végén:

„*Altargana* 2006”;

3. kép: Kurumkán település polgármesteri hivatalának épülete előtti információs tábla hirdetménye:

„*Altargana* 2006;

április 14.;

megyei kultúrház;

Kurumkán település művészeti kollektíváinak főpróbája;

a jövő népe kultúrájának fejlesztése;

belépő: 50 rubel, kezdés: 17 óra”;

4. kép: A kultúrház melletti élelmiszerbolt előtt:

„*Altargana* 2006;

április 14.;

megyei kultúrház;

Kurumkán település művészeti kollektíváinak főpróbája;

a jövő népe kultúrájának fejlesztése;

Kurumkán település legjobb kollektíváinak fellépése;

népművészeti tárgyak kiállítása, helyi magánvállalkozások által készített termékek vására-eladása;

belépő: 50 rubel, kezdés: 17 óra”.

7. tábló: Magatartásminta II.: *Performansz*

A közös magatartásforma a *performansz*, színpadi fellépés, mások (nézők) előtti előadás. A fellépők mellett egy zsűri és a nézők is jelen vannak. A fellépők a bemutató után a nézők soraiba kerülnek. A zsűri (az ellenőrző bizottság) az (egykori) tanárokból áll össze. Mindenkinek saját élménye van a különböző szerepekről. A különböző szerepek felcserélhetők. A fellépők aktívak, felfokozott állapotban adják elő a produkciót. A nézők viszont passzívak. A zsűri a fellépők és a nézők együttműködését értékeli. A zsűri tevékenysége is része a fellépésnek, az is egyfajta *performansz*. Így jön létre a minden résztvevő csoport közötti kölcsönhatás. Ez a magatartás lesz jellemző minden nyilvános térben, és általában a (hivatalos) kultúrával kapcsolatos, értelmiségi megnyilatkozásokra is.

1. kép: Nevelői konferencia Ulán-Üdéből érkezett előadókkal az alsó tagozatos szabadidős (napközis) központban;

2–5. kép, 7. kép: Az „Év tanulója” diákverseny megyei döntője a 2. számú Általános Iskolában;

2. kép: A zsűri;

3. kép: Tudományos előadás;

4. kép: Táncstudás bemutatása;

5. kép: Nézőtér a mozi vetítőnyílásaival a falon;

6. kép: A nézők az egyes versenyzőket támogató-fellépő csoportok tagjai közül kerülnek ki;

7. kép: Az *Altargana*-ra a fővárosból Kurumkánba érkező hivatalos vendégek (a köztársasági szintű ellenőrző bizottság tagjainak) fogadása. (Videofelvételből kivágott fényképkocka).

Konklúzió

E tanulmány egy fotográfiai elemzés, mely láthatóan az olyan jellegű kutatások közé tartozik, mikor az eredmény nem konkrét adatokban fogható meg, hanem olyan kérdésekben, melyek nem biztos, hogy köztudottak voltak a kutatók számára az elemzés kezdetekor. Fotográfiai elemzésünk eredményeként új kérdések merültek fel. Az elemzés felhívta a figyelmet a nem-verbális jellegű forráscsoportok elemzésében rejlő lehetőségekre és ezek korlátaira. Továbbá az is elgondolkodtató, hogy milyen téma esetén, adott társadalom, társadalmi csoport kutatása során szerencsés nem verbális anyagok bevonása (is) a kutatásba. Hogy milyen jellegű kutatói hozzáállást lehet elérni egy-egy meghatározott elemzés során? Milyen kapcsolat szükséges, szerencsés a kutatás anyaggyűjtő és elemző fázisa között? Másiképpen fogalmazva, hogy mennyire kell tisztában lenni már a terepkutatás során a feldolgozás módszerével? Milyen ereje van, milyen lehetőség bújlik meg egy spontán kutatói hozzáállásban?

Jelen esetben, mivel az alaptanulmány (SÁNTHA – SAFONOVA, 2011b) szöveges elemzési módszert érvényesít, minden igyekezetünk ellenére eleve nagyon nehéz volt kibújni az illusztrálás köpönyegéből. Nem is biztos, hogy minden esetben és megfelelő mértékben sikerült ez. Ahogy az sem biztos, hogy volt eleve erre igazán esélyünk.

Kurumkánban – a térségbe való betelepedés történeti időrendiségét megtartva – evenkik, burjátok, oroszok, tatárok, *szovjet emberek*⁴ és újburjátok élnek együtt. Az evenkiket mára százalékosan is elenyésző őslakosság tagjainak tekinthetjük. A burjátok és az oroszok, az előbbiek az utóbbiak nyomására, a 17. században jelentek meg a térségben. A tatárok a sztálini represszió eredményeképpen lettek kitelepítve Szibéria különböző szegleteibe, így a környékre is. *Szovjet emberek* a Bajkál-Amur vasútvonal (BAM) építése során kezdtek itt új életet. Nem helyi származású, elsősorban ulánüdei burjátok körében a peresztrojka után került előtérbe az a taktika és gyakorlat, hogy távoli, fejletlen, gazdaságilag a központ nézőpontjából jelentéktelen burjátiai megyeszékhelyeken, mint Kurumkán, vállaltak munkát a köztársasági bürokrácia gépezetében, kezdjenek el karriert építeni, hogy majd innen Ulán-Üdébe visszatérve magasabb, „zsírosabb” pozíciót foglalhassanak el.

Kurumkánban ma két etnikus közösség játszik meghatározó szerepet. Ezek a burjátok és az oroszok. A helyi burjátok Burjátíát tekintik hazájuknak, míg a helyi oroszok Oroszországot. A burját *ethos*ra tudásjellegű verbális megnyilatkozás, az ősök történelmi hagyományainak ápolása jellemző, az oroszra inkább egy szituatív, könnyed fellépés. És mivel a megyei kultúrház burját térnek tekinthető (a helyiek is annak tekintik), így a merevebb értékeket ápoló verbális tudás jelentkezik alapként a ház falai között,

⁴ Egykoron a Szovjetunió különböző részeiről betelepült és később is itt maradt emberek és leszármazottaik.

miként más párhuzamos intézményekben, valamint általában véve a településen és a megyében is. Így a burját *ethos* elemzésekor nem kifejezetten előnyös nem-verbális anyagokat alkalmazni.

Másrészt, jelen tanulmányunk után talán az is jobban érthető lesz, hogy előző, alaptanulmányunkban miért szöveges anyagaink alapján elemeztük az általunk *pokazuha*-nak, színlelésnek nevezett magatartásmintát. A *pokazuha* egy meglehetősen összetett jelenség, melynek leírására, a részletek elemzésére a szöveges megközelítés kínálta hajlékonyságra volt szükség. Talán ez az oka annak is, hogy e fotográfiai elemzés során ez a kategória nem jelentkezik, másképpen fogalmazva kevésbé látható a fényképeken. Másrészt egy ilyen szituatív jelenség nyomozásakor sokkal alkalmasabbnak mutatkozik a terepen készített mozgófilm-felvételek tüzetes vizsgálata.

Végül meg kell jegyezni, hogy mikor Kurumkánban terep kutatást végeztünk, nem gondoltunk előzetesen a nem-verbális anyagok jelentőségére egy később írandó tanulmány kapcsán. Még jobban kellett volna igyekeznünk minden formában, spontán módon rögzíteni azt, ami velünk történik a terep kutatás során, különösen egyes nagy jelentőségű események alkalmával, hogy később a terepen előre nem látható kategóriákat és szituációkat is nyomon lehessen követni az elemzés során. E fotográfiai elemzés kapcsán ugyanis felmerült annak az igénye, hogy talán még több, nagyobb sűrűségű fotóanyag esetén ennél finomabb különbségek, sajátosságok (is) megjelenhettek volna a szöveges alaptanulmány kontextusában. Így azonban lehetővé válhatott, hogy 2008–2009-ben a baunti orocsonok körébe ezekkel a tapasztalatokkal, mint alapfelvetésekkel felvértezve indulhattunk állomásozó, szociálanropológiai terepmunkára.

IRODALOM

BATESON, GREGORY – MEAD, MARGARET

1942 *Balinese Character: A Photographic Analysis*. New York, Academy of Sciences.

SÁNTHA ISTVÁN – SAFONOVA, TATIANA

2008 Színlelés – Idegenekkel kapcsolatos magatartásforma a Barguzin felső folyásánál élő kurumkáni evenkik körében. In: VARGYAS GÁBOR – BERTA PÉTER (szerk.): *Ethno-lore* XXV. Az MTA Néprajzi Kutatóintézet Évkönyve. 71–87. Budapest, MTA Néprajzi Kutatóintézet.

2009 'Mítoszban élni' és a sámánkodás gyakorlata a Bajkál-tó környéki *ehirit*-burjátok körében. In: BERTA PÉTER (szerk.): *Ethno-lore* XXVI. Az MTA Néprajzi Kutatóintézet Évkönyve. 191–204. Budapest, MTA Néprajzi Kutatóintézet.

- 2011a *Az evenkik földjén – Kulturális kontaktusok a Bajkál-vidéken*. Budapest, Balassi Kiadó.
- 2011b Színelés (*pokazuha*). A helyi értelmiség magatartásformája egy kelet-burjátiai kultúrház példáján. In: *Az evenkik földjén – Kulturális kontaktusok a Bajkál-vidéken*. 65–90. Budapest, Balassi Kiadó.

ISTVÁN SÁNTA–TATIANA SAFONOVA

SPACES AND FORMS OF BEHAVIOUR OF LOCAL
INTELLIGENTSIA:
THE CASE OF A ‘HOUSE OF CULTURE’ IN EAST SIBERIA
(PHOTOGRAPHIC ANALYSIS)

In this article the authors seek to analyze strategies, options and skills of the representatives of the local culture in the public sphere. On the basis of the authors’ diaries and note-books written during their fieldwork in the House of Culture of Kurumkan (Republic of Buriatia), they found that *pokazukha* constitutes the main pattern of public behaviour in this district. In Russian *pokazukha* means ‘showing off the faked reality’. It is a strategy to manipulate impressions and opinions of strangers. In this article photos are presented with the objective to understand the relations between verbal and non-verbal forms of material sources, between illustration and analysis.